Gönderim Tarihi: 20.06.2019

Kabul Tarihi: 19.07.2019

TÜRKİYE VE AB ÜYESİ ÜLKELERİN NÜFUS TRENDLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI¹

A Comparison of Population Trends of Turkey and EU Member States

Yalçın YILDIRIM

Selçuk Üniversitesi Fen bilimleri Enstitüsü
İstatistik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi
yalcin.yildirim@tuik.gov.tr

ORCID ID: 0000-0001-5494-7599

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Ülkelerin geleceği ile ilgili değerlendirmelerde bulunurken birçok tahmin yapılmaktadır. Bu tahminler arasında en kolaylıkla ve isabetle belirlenenler demografik tahminlerdir. Demografi biliminden yeterince faydalanarak nüfus politikası geliştirmeyen ülke ve toplumların ciddi demografik sorunları oluşmaktadır. Sosyal güvenlik sistemine getirdiği yük, çalışan nüfus üzerinde bağımlı nüfusun baskısı ve işgücü arz-talep dengesizliği bu sorunlara örnek olarak sayılabilmektedir. Bu çalışmada Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde nüfus yapısının ne gibi avantajlar sağladığı konusuna değinilecektir. Ayrıca nüfus yapısındaki değişimin sosyal ve ekonomik hayata etkilerinden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Demografik Dönüşüm, Beklenen Yaşam Süresi, Ortanca Yaş

Abstract

Many predictions are made when evaluating the future of countries. Demographic estimates are the most easily and accurately determined. Serious demographic problems arise in countries and societies that do not develop population policy by making sufficient use of demographic science. The burden on the social security system, the pressure of the dependent population on the working population and the imbalance of supply and demand of the labor force are examples of these problems. In this study, Turkey's EU membership process will be discussed the issue of what are the benefits of population structure. In addition, the effects of changes in population structure on social and economic life will be discussed.

Keywords: Demographic Transformation, Life Expectancy, Median Age

1. GİRİŞ

Diğer tüm sosyal bilimler gibi demografi bilimi de insan topluluklarına ait en temel bilgilerden beslenmektedir. Demografi; boyutlarını, yapılarını, dönüşümlerini ve genel karakterlerini niceliksel bir bakış açısıyla inceleyerek insan nüfuslarını araştırma amacı güden bir bilimdir. Demografik analizin amaçlarından biri de olayların derin

¹ Yalçın Yıldırım, tarafından Konya, Selçuk Üniversitesi'nde yapılan, Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerinin yaşam süreleri dağılımlarının karşılaştırılması, (2019). yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

eğilimlerini ortaya çıkartarak nüfusların olası dönüşümlerini tanımlamaya yardımcı olmak ve mutlak suretle nüfus perspektifleri oluşturmaktır. Tam olarak güvenilir olmamaları ve uzun vadede belirsizlikler içermelerine rağmen nüfus perspektifleri sosyal ve ekonomik planlamalar için vazgeçilmez dayanak olarak değerlendirilebilir. Ülkelerin demografik incelemelerinde hem arşivlerden hem de güncel verilerden yararlanan demografların, demografik çalışmalarda başvurdukları dört temel bilgi kaynağı bulunmaktadır. Bunlar; nüfus sayımları, medeni hal istatistikleri, sondaja dayalı anketler ve nüfus kayıtlarıdır. Bir ülkenin nüfusunun incelenmesi o ülkenin dinamiğini, diğer bir deyişle zaman içindeki dönüşümünü; gelişiminin, gerilemesinin veya istikrarının nedenlerini araştırma açısından son derece önemlidir. Diğer bir bakış açısıyla o nüfusun bileşenlerinin farklı zamanlardaki durumlarının incelenmesi, ayırt edici özelliklerinin bulunması ve analizler yapılması demektir.

Demografik dönüşüm ise ülkelerin nüfus yapılarında belli bir zaman dilimindeki değişiklik, meydana gelen bu değişikliğin demografi ve ekonomi üzerindeki etkileri olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu süreç, 18. yüzyılın başında Avrupa'da sanayileşmenin başlaması ile ortaya çıkmıştır ve 21. yüzyılın sonunda ise bu sürecin biteceği tahmin edilmektedir (Lee, 2003). Thomas Malthus'un 1798 yılındaki teorisi, ekonomideki büyümenin nüfus artışına yol açacağı ve ekonominin yavaş büyüdüğü dönemlerde bile nüfusun azalacağı varsayımına dayanmaktaydı. Günümüzde ise bu teoriden farklı olarak ekonomilerin daralma dönemlerinde bile nüfus artışının devam ettiği görülmektedir (Currais, 2000).

Son zamanlarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere bakıldığında dünya nüfusunun yaşlanmakta olduğu görülmektedir. Buna, beklenen yaşam süresindeki artış ve doğum oranlarının azalması gibi durumların etki ettiği görülmektedir (Yumurtacı, 2013). Bu durum Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından 1990 tarihinden günümüze kadar her yıl yayınlanan İnsani Kalkınma Raporu'ndaki parametrik göstergelerden de anlaşılmakta olup; bu raporda toplam nüfus, yıllık nüfus artış hızı, kentsel nüfus, medyan yaş, toplam bağımlılık oranı, toplam doğurganlık oranı gibi başlıklar altında ele alınmaktadır.

Bu araştırmada demografik dönüşümün alt bileşenleri incelenerek dönüşümün gelecekte yaratabileceği sorunlar ortaya konulmaya çalışılacaktır. Demografik süreçler açısından Türkiye'nin bulunduğu nokta ve sahip olduğu demografik potansiyeller bakımından Avrupa Birliği geneline göre genç nüfus potansiyeli avantajı olduğu iddiasına ilişkin saptamalar ile birlikte birtakım sonuçlara ulaşılmaya çalışılacaktır.

Bu kapsamda nüfusun temel özelliklerini oluşturan nüfusun büyüklüğü, nüfus artış hızı, kaba doğum hızı, kaba ölüm hızı, toplam doğurganlık hızı, bağımlılık oranları, ortanca yaş ve beklenen yaşam süresindeki değişimler hakkında bilgi verilecektir. Türkiye'nin demografik yapısı ele alınacak ve Avrupa Birliği'nin demografik yapısıyla mukayese edilerek Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecine katkıda bulunma olasılığı üzerine görüşler ortaya koyulacaktır.

2. YÖNTEM VE VERİ SETİ

İlk olarak sadece 6 ülke tarafından 1958 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu olarak kurulan AB bünyesinde günümüzde 28 üye ve 5 aday ülke bulunmaktadır. Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci devam etmektedir. AB üyesi aday Türkiye birçok bakımdan olduğu gibi nüfus özellikleri bakımından da AB ülkeleri ile önemli farklılıklar göstermektedir. Araştırma içerisinde AB üyesi ülkelerin verilerine atıfta bulunulsa da tablo ve grafiklerde fazla yer işgal edeceği gerekçesiyle yer verilmemiştir. Bunun yerine bulundukları coğrafi kısımlara göre aşağıdaki çizelgede olduğu gibi 4 bloğa ayrılarak ortalamaları hesaplanmış ve tablolarda bu blokların değerleri yer almıştır.

Çizelge 4.1. Türkiye ve AB üyesi ülkelerin nüfus miktarı (milyon)

	Orta Avrupa	Kuzey Avrupa	Güney Avrupa	Doğu Avrupa
	Bulgaristan	Danimarka	Hırvatistan	Avusturya
	Çek Cumhuriyeti	Estonya	Yunanistan	Belçika
	Macaristan	Finlandiya	İtalya	Fransa
Ülke	Polonya	İrlanda	Malta	Almanya
	Romanya	Letonya	Portekiz	Lüksemburg
	Slovakya	Litvanya	Slovenya	Hollanda
		İsveç	İspanya	
		Birleşik Krallık	Kıbrıs	

Türkiye'de nüfusa dair veriler Türkiye İstatistik Kurumu tarafından elde edilmektedir. Nüfusa yönelik üretilecek politikalarda, mevcut nüfus trendlerinin tespitinde ve bu trendlere dayanarak geleceğe ilişkin öngöründe bulunulmasında nüfus projeksiyonları kullanılmaktadır. Avrupa Birliği üyesi ülkeler ve Türkiye temel alınarak yapılan karşılaştırmalarda doğru mukayese yapabilmek için ilgili değişkenler türünden benzer veri elde etmenin önemi büyüktü. Ülkelerin özel durumları, birliğe katılım süreçleri, istatistikî verilerin önem dereceleri, veri derleme teknikleri ve sıklığında oluşturulmuş bir standart olmadığı için ilgili verileri elde etmek bir hayli zor olmuştur. En güncel veri setleri kullanılarak tablo ve grafikler oluşturulan çalışmamızda özellikle projeksiyonların güncel halinin olması öngörü açısından büyük önem arz etmektedir. Bu doğrultuda daha çok Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümü'nün ve TÜİK'in hazırlamış olduğu nüfus projeksiyonlarından

yararlanılmıştır.

3. NÜFUS TRENDLERİNDEKİ DEĞİŞİM

3.1. Nüfusun Büyüklüğü ve Artış Hızındaki Değişimler

Bir devleti oluşturan ve devletin varlığının sürdürülmesinde en önemli unsurlarından biri nüfustur. Çünkü devleti millet, onu da nüfus meydana getirmektedir. Ayrıca üretim başta olmak üzere çeşitli ekonomik faaliyetler ancak nüfus aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu nedenle ülkenin gelişip kalkınmasında nüfusun önemli bir yeri vardır. Ayrıca devletin güçlü sayılabilmesinde nüfus güç unsuru olarak kabul edilmektedir. Devletin büyük bir nüfus potansiyeline sahip olması olumlu bir veri olarak nitelendirilmekte ancak eğitimsiz ve yeterince istihdam sağlanamayan kalabalık nüfus ekonomiye yük olarak değerlendirilmektedir. Geçmiş yıllarda nüfusun fazla olması ülkeler için çok önemli bir avantaj olarak kabul edilmekteydi. Tarımla geçinen toplumların birçoğunda çocuğun aileye ekonomik katkısı dolayısıyla doğurganlığın fazla olması olumlu karşılanmıştır. Ancak günümüzde nüfusun sayısal fazlalığından çok eğitilmiş ve nitelikli nüfusun ülkeler için önemli bir güç kaynağı olduğu kabul edilmektedir. Dünyadaki aşırı kalabalık ülkelerin çoğunun az gelişmiş ve birçok sorunla karşı karşıya olduğundan hareketle; devletler için nüfusun sayısal olarak miktarından daha çok niteliğinin ülke için güç kaynağı olduğu ve üzerinde durulması gerektiği bilinmelidir (Arıboğan, 2001).

Ayrıca nüfusu kalabalık ülkelerin geleceğin eksen ülkeleri olacağı belirtilerek ve ülkelerin geliştirecekleri politikalarda bu durumun etkili olacağına vurgu yapılmaktadır. Bu ilişki sadece nüfusun sayısı ile değil aynı zamanda yaş durumu, artış hızı, şehirleşme, ekonomik ve siyasal kurumlarla ve kaynaklarla nasıl etkileşip kendi geleceğini nasıl biçimlendirdiği gibi hususlar açısından da önemle vurgulanmaktadır (Chase vd., 2000: 255-256).

Ülkelerin nüfus özellikleri ile gelişmişlik düzeyleri arasında yakın bir ilgi vardır. Örneğin; gelişmiş ülkelerin nüfus artış hızları çok düşüktür. AB üyesi ülkelerin önemli bir kısmı gelişmiş ülkeler olduklarından nüfus artışı çok düşük; hatta bazılarında nüfus artış hızı yoktur. Bu durum AB ülkelerinin geleceğini tehdit etmektedir. Türkiye’de ise son 30-35 yıldan bu yana nüfus artış hızı önceki yıllara oranla biraz yavaşlasa da halen AB’ye üye ülkelerin artış hızlarından daha yüksektir. Üye olması durumunda Türkiye’nin AB nüfusu içinde önemli bir paya sahip olacağı ve AB’nin nüfus yapısını önemli ölçüde değiştireceği de bir gerçektir.

Türkiye’de ilk nüfus sayımı Cumhuriyet’in ilanından 4 yıl sonra

1927 yılında yapılmıştır. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın sonrasında gerçekleşen bu sayımda Türkiye'nin nüfusu 13.6 milyon olarak tespit edilmiştir. Uzun yıllar süren savaş koşulları sonrasında barış dönemine girilmesiyle nüfusumuz hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. Türkiye'nin nüfusu, nüfus artış hızının binde 28 ile en yüksek seviyeye ulaştığı 1950'li yılların ortalarında 24 milyona; 1960'lı yılların başında ise 1927 seviyesine göre iki kat artarak 28 milyona yükselmiştir. Demografik göstergelerdeki mevcut eğilimler devam ettiği takdirde, 2018 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre 81 milyon 867 bin 223 kişi olan Türkiye nüfusunun, 2023 yılında 86 milyon 907 bin 367 kişiye, 2040 yılında ise 100 milyon 331 bin 233 kişiye ulaşması beklenmektedir. Nüfusumuz 2069 yılına kadar artarak 107 milyon 664 bin 79 kişiyle en yüksek değerine ulaşacaktır. Bu yıldan itibaren azalışa geçmesi öngörülen ülke nüfusu 2080 yılında 107 milyon 100 bin 904 kişi olacaktır.

Çizelge 4.2. Türkiye ve AB üyesi ülkelerin nüfus miktarı (milyon)

Ülke	1950	1975	2000	2018	2040	2060	2080	2100
Orta Avrupa	70,0	89,7	94,6	90,5	82,2	64,8	62,7	56,3
Kuzey Avrupa	74,4	84,6	89,5	98,8	107,2	112,1	115,4	117,7
Güney Avrupa	96,9	116,8	127,5	135,0	129,8	119,6	109,2	104,1
Doğu Avrupa	137,8	163,3	175,8	185,5	190,4	187,6	185,5	184,0
EU-28	379,0	454,4	487,3	512,3	509,7	491,9	472,8	462,0
Türkiye	21,4	39,3	63,2	81,9	93,0	96,2	92,5	85,8

Halen AB üyesi 28 ülke bulunmaktadır. Bu ülkelerin toplam nüfusu 512 milyon 292 bin kişidir (<http://esa.un.org/unpp>). Bu değer ile AB ülkeleri dünya nüfusu içinde %6.71'lik bir paya sahiptir. Türkiye ise 2018 yılı itibarıyla sahip olduğu 81,867,223 kişi olan nüfusuyla dünya ülkeleri arasında ilk 20 ülke arasında yer alır (<http://www.tuik.gov.tr>). Böylece Türkiye'nin AB'ye üyeliği durumunda AB'nin nüfusu bugünkü haliyle 594 milyona ve dünya nüfusundaki payı %7.78'e yükselecektir. Diğer yandan Türkiye üye olması durumunda bugünkü nüfusuyla AB içinde %13.8'lik bir paya sahip olacaktır. AB ülkelerinden sadece Almanya 82,293 bin kişilik nüfusuyla dünya nüfus sıralaması içinde 14. Sırada ve Türkiye'den önde yer almaktadır. Almanya AB ülkeleri içinde %13.85'lik pay ile ilk sırada yer almaktadır. Türkiye nüfusu AB ülkelerinin 27'sinden daha fazladır. Başka bir ifade ile Türkiye, Avrupa Birliği üyesi olan en az nüfusa sahip 17 ülkenin toplam nüfusundan daha fazla nüfusuyla dikkat çekmektedir. Ayrıca 2100 yılına gelindiğinde Bulgaristan, Polonya ve Litvanya'nın bugün olan nüfus miktarlarının neredeyse %40'ından fazlasını kaybedeceği tahmin edilmektedir. Orta Avrupa ülkeleri bloğunda nüfus kaybı %38, Güney Avrupa ülkeleri bloğunda %23, Doğu Avrupa ülkeleri bloğunda ise %1 olacağı beklenmektedir. Kuzey Avrupa ülkeleri bloğunda diğer blokların

aksine %20'lere yaklaşan bir nüfus artışı olacağı tahmin edilmektedir. Bu durum bloklar arasında işgücü göçünün ne yönde olacağı konusunda yorum yapabilmemize yardımcı olabilmektedir.

Doğum oranlarındaki azalma ve sosyal yapıdaki gelişmelerle birlikte Avrupa'nın dünya nüfusu içerisindeki demografik ağırlığı giderek azalan bir seyir takip etmektedir. Nitekim 1850'de dünya nüfusunun %17'sini oluşturan Avrupa'nın bu oranı, 1950 yılında %12.4'e, 2018 yılı verilerine göre %6.7 seviyelerine gerilemiştir. Bu sürecin gelecekte de bu yönde devam edeceği ve Avrupa nüfusunun 2045 yılına gelindiğinde dünya nüfusunun %5'ini, 2100 yılına gelindiğinde ise %3.9'unu oluşturacağı tahmin edilmektedir.

Şekil 4.1.Avrupa Birliği üyesi ülkelerin dünya nüfusu içindeki oranının değişimi

Nüfus konusunda üzerinde durulan hususlardan birisi de nüfusun yıllara göre gelişimidir. Dünya tarihi boyunca nüfus sürekli olarak artmıştır. Ancak bu artış bütün ülkelerde aynı şekilde olmamıştır. AB üyesi ülkeler nüfus artış hızı bakımından değerlendirildiğinde 1900'lü yılların ortalarına kadar hızlı bir artış meydana gelmiştir. Daha sonraki yıllarda ise artış hızı düşmüştür; birçok ülkede ise nüfus ya çok az artmış ya da azalmıştır (<http://esa.un.org/unpp>). Nüfus artış hızı, iki dönem arasında nüfusun artış hızını gösterir. Belirli bir sürede nüfusun artış hızı üstel olarak aşağıdaki eşitlik ile hesaplanır ve binde olarak gösterilir.

$$r = \ln \left(\frac{P_t}{P_0} \right) / t \quad (4.1)$$

Çizelge 4.3. Türkiye ve AB üyesi ülkelerin nüfus artış hızı (%)

Ülke	1950-1955	1970-1975	1990-1995	2015-2020	2050-2055	2095-2100
Orta Avrupa	1.39	0.69	-0.16	-0.26	-0.59	-0.42
Kuzey Avrupa	0.62	0.72	-0.14	0.13	-0.07	-0.07
Güney Avrupa	0.76	0.78	0.50	-0.01	-0.42	-0.31
Doğu Avrupa	0.62	0.56	0.67	0.49	0.04	0.02
EU-28	0.83	0.70	0.21	0.08	-0.26	-0.19
Türkiye	2.51	2.38	1.62	1.37	0.12	-0.42

Türkiye’de Cumhuriyetin ilanından sonra hızlı bir nüfus artışı yaşanmıştır. Türkiye’de ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927’den günümüze en düşük artış hızı 1940-45 arasındaki dönemde (%1.06) en fazla artış hızı ise 1955-1960 arası dönemde (%2.85) görülmüştür. Türkiye’de nüfus artış hızı, 1960’lı yıllarla birlikte azalmaya başlayarak 1970-1975 yılları arasında %2.38’e, 2015-2020 yılları arasında %1.37’ye ve 2060’lı yıllardan sonra eksi değerler alarak 2095-2100 yılları arasında %-0.42 olacağı tahmin edilmektedir. Türkiye’de son dönemde nüfus artış hızının azalmasının temel nedenleri arasında kadının daha çok iş hayatına katılması, sosyal statüsündeki değişiklikler, genel olarak eğitim seviyesinin yükselmesi ve aile planlaması konusunda insanların giderek bilinçlenmesiyle daha az çocuk sahibi olunmasını sayabiliriz.

Şekil 4.2. Türkiye ve EU-28 nüfus artış hızı (%)

Nüfus artış hızları bakımından değerlendirildiğinde AB ülkeleri içinde nüfus artış hızlarının genel olarak %1'in altında olduğu anlaşılr. Başka bir ifade ile AB ülkelerinin neredeyse tamamına yakınında nüfus artış hızının sıfır veya eksi olduğu belirtilebilir. AB ülkelerinden Bulgaristan, Estonya, Hırvatistan, İtalya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Portekiz, Romanya ve Yunanistan'ın nüfus artış hızları eksi değerlerdedir. Geri kalan ülkelerin değerleri de eksi olmasa da sıfır düzeyine yakın seyretmektedir. Bu değerler dünya ortalaması ve Türkiye ile karşılaştırıldığında oldukça düşük kalmaktadır. Geleceğe ilişkin hazırlanan nüfus projeksiyonlarına bakıldığında İsveç ve Lüksemburg'un izledikleri nüfus politikaları sayesinde nüfus artış hızı bakımından diğer AB üyesi ülkelere ayrıldığı anlaşılmaktadır. Önemli sayılacak diğer bir bilgi ise Türkiye'nin nüfus artış hızı bakımından demografik dönüşümünü Avrupa Birliği üyesi ülkelere göre çok daha kısa bir süre içerisinde deneyimlemekte olduğudur. Özellikle 2020'li yıllarla 2050'li yılların arasında çok sert bir şekilde nüfus artış hızında düşüş yaşanması beklenmektedir.

3.2. Kaba Doğum Hızı, Kaba Ölüm Hızı ve Doğal Nüfus Artış Hızındaki Değişimler

3.2.1. Kaba doğum hızındaki değişimler

Doğum oranı istatistiksel bir veridir ve ülkelerin gelecekteki durumu açısından oldukça önem taşımaktadır. Bu bağlamda AB ülkelerinin doğurganlık oranlarının az olması bu ülkelerde gelecekte bir nüfus sorunuyla karşı karşıya kalınacağına önemli bir göstergesidir. Kaldı ki günümüzde bile birçok AB üyesi, ülkelerinin nüfus sorunuyla karşı karşıya olduklarını her fırsatta dile getirmektedirler. Benzer şekilde ölüm oranları da nüfusun yaş yapısı ve doğal dinamikleri açısından oldukça büyük önem taşımaktadır. Sadece doğum ve ölüm olaylarının yıl içerisindeki sayısal farkından ise o ülkenin/bölgenin doğal nüfus artış hızı hesaplanabilmektedir. Bunları aşağıdaki gibi formülize ederek hesaplamak mümkündür.

Kaba doğum hızı, bir yıl içindeki canlı doğum sayısının (B) yıl ortası nüfusa (P) bölünmesiyle bulunur. Genellikle 1000 nüfusa düşen doğum sayısı olarak gösterilir.

$$\left(\frac{B}{P}\right) * 1000 \quad (4.2)$$

Türkiye'nin yüksek doğurganlık ve ölümlülük seviyelerinden düşük doğurganlık ve ölümlülük seviyelerine geçerek yaşadığı demografik

dönüşümün izleri kaba doğum ve kaba ölüm hızlarının zaman içindeki değişiminin yer aldığı aşağıdaki tablo ve grafiklerde net olarak görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında nüfusun artışı teşvik eden politikalara geri dönmüş ve 1950-1955 yılları arasında binde 49.3 ile en yüksek seviyesine ulaşan kaba doğum hızı 1970-1975 yılları arasında binde 39.1'e, 2015-2020 yılları arasında ise binde 15.8'e gerilemiştir. Bu sürecin kaba doğum hızında azalma yönünde devam edeceği ve 2050'li yıllardan itibaren AB üyesi ülkelerin seviyesine gerileyeceği tahmin edilmektedir.

AB'ye üye ülkelerde ise kaba doğum hızında yaşanan değişimin karakterinin Türkiye'nin yaşadığı değişime benzediğini söylemek mümkün olmayacaktır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında toplumun yaş ve cinsiyet yapısının bozulduğu kıtada savaşın izleri doğum oranlarında da görülmektedir. Ayrıca ülkelerin bozulan nüfus ve cinsiyet yapısını bir parça olsun düzeltmek için ilk etapta başvurdıkları geçici işçi göçleri de kaba doğum hızlarının düşük seviyelerde kalmasına neden olmuştur. 1950-1955 yılları arasında binde 20.7 olarak hesaplanan EU-28 ortalaması, günümüzde binde 10 seviyelerine gerilemiştir. AB üyesi ülkeler için kaba doğum hızı yönünden demografik dönüşüm sürecinin neredeyse sona erdiği anlaşılmaktadır.

Çizelge 4.4. Türkiye ve AB üyesi ülkelerin kaba doğum hızlarındaki değişim (binde)

Ülke	1950-1955	1970-1975	1990-1995	2015-2020	2050-2055	2095-2100
Orta Avrupa	24.1	17.6	12.1	9.5	8.9	9.2
Kuzey Avrupa	18.7	15.6	12.8	11.3	10.5	9.8
Güney Avrupa	22.8	17.5	11.7	9.0	8.3	8.8
Doğu Avrupa	17.2	13.7	12.0	10.6	10.0	9.6
EU-28	20.7	16.2	12.2	10.1	9.4	9.3
Türkiye	49.3	39.1	24.5	15.8	10.5	8.9

Aşağıda yer alan (Şekil 4.3) grafikten de görüleceği üzere Türkiye'nin kaba doğum hızında yaşadığı değişimin oluşturduğu eğrinin paralel düzlem (yıllar) ile yaptığı açının derecesi EU-28'in yaptığı açının derecesinden çok daha büyüktür. Bu durumda Türkiye'nin kendine özgü karakteristikleri ve bölgesel farklılıkların etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Şuan bile toplumun kendini yenileme hızı olarak kabul edilen değerin (binde 21) altında seyreden kaba doğum hızına bakılacak olursa, şişkin olan genç nüfusun bir süre daha nüfusun artışına yardım edeceği ancak bu genç nüfusun evlilik çağından çıkması ile birlikte nüfusun sayısal olarak azalma eğilimine gireceği unutulmamalıdır. AB üyesi ülkeler için yapılacak tespitlerden en önemlisi ise şüphesiz nüfusun doğum hızının nüfusun ölüm hızını ikame edecek düzeyde olmadığı gerçeğidir. Bu durumun AB üyesi ülkelerin sosyo-ekonomik hayatını nasıl etkileyeceği ve telafisi üzerine nasıl bir nüfus politikası geliştirecekleri son derece merak

edilen konular arasında yer almaktadır.

Şekil 4.3. Türkiye ve EU-28 kaba doğum hızı (binde)

3.2.2. Kaba ölüm hızındaki değişimler

Kaba ölüm hızı, bir yıl içinde meydana gelen ölüm sayısının (D) yıl ortası nüfusa (P) bölünmesiyle bulunur. Genellikle 1000 nüfusa düşen ölüm sayısı olarak gösterilir.

$$\left(\frac{D}{P}\right) * 1000 \quad (4.3)$$

Çizelge 4.5. Türkiye ve AB üyesi ülkelerin kaba ölüm hızlarındaki değişim (binde)

Ülke	1950-1955	1970-1975	1990-1995	2015-2020	2050-2055	2095-2100
Orta Avrupa	10.7	10.2	11.8	12.1	14.9	13.4
Kuzey Avrupa	11.4	10.6	11.6	10.7	12.2	11.0
Güney Avrupa	10.4	9.6	9.1	10.0	13.7	12.6
Doğu Avrupa	11.4	11.5	10.0	9.3	11.8	10.6
EU-28	11.0	10.4	10.6	10.5	13.1	11.9
Türkiye	24.1	14.1	7.8	5.8	8.8	12.7

Kaba ölüm hızı İkinci Dünya Savaşı yıllarında bir miktar artmış daha sonra ise bir süre azalma eğilimi içinde olmuştur. Nitekim doğum oranlarının yetersizliği ve var olan nüfusun yaşlanmasıyla birlikte ölüm oranlarında tekrar artışın yaşanacağı bir döneme girilmiştir. AB ülkelerinde ortalama ölüm oranları dünyadaki diğer gelişmiş ülkelerin değerlerinden daha yüksektir. AB ülkeleri içinde en yüksek ölüm oranlarına sahip 3 ülke

sırasıyla Bulgaristan (%15.3), Litvanya (%15.1) ve Letonya'dır(%14.3). AB üyesi ülkeler içinde en düşük ölüm oranlarına sahip ülke ise İrlanda'dır (%6.6). AB üyesi ülkeler içinde en düşük ölüm oranlarına sahip ülkenin bile Türkiye'nin sahip olduğu ölüm oranlarından (%5.8) daha yüksek olması tablonun AB üyesi ülkeler aleyhine ne kadar ciddi bir sonuç teşkil ettiğini anlamamızı sağlamaktadır.

1950-1955 yılları arasında Türkiye'de ölüm oranları (%24.1) bugünün AB üyesi ülkelerine (%11) nispeten çok ciddi boyutlara ulaşmış durumdaydı. Elbette bu durumun sebepleri arasında ülkenin peş peşe büyük savaşlara girmesini ve yaşam koşullarının yetersizliğini sayabiliriz. Ancak savaşların geride kalması, yaşam koşullarındaki iyileşme ve ülkede uygulanan nüfus politikalarının da etkisiyle kaba ölüm hızlarında çok kısa sürede düşüş yaşanmıştır. 1980'li yıllardan itibaren ise EU-28 değerlerinden daha düşük ölüm oranlarına sahip bir ülke durumuna gelmiştir.

Şekil 4.4. Türkiye ve EU-28 kaba ölüm hızı (binde)

Projeksiyona konu olan 150 yıllık sürede EU-28 ortalaması %10.4 ile %13.1 bandında dolaşırken Türkiye için çok daha ciddi dalgalanmaların yaşandığı bir dönem olmuştur. Bugün Türkiye'nin sahip olduğu kaba ölüm hızı neredeyse EU-28'e ait kaba ölüm hızının yarısına eşittir. Türkiye'nin 2080'li yılların sonlarına doğru EU-28 değerinden daha büyük bir değer alacağı tahmini bile alınacak tedbirlerin ertelenmemesi gerektiğini vurgular niteliktedir. Unutulmamalıdır ki Türkiye, kaba ölüm hızında tarihinin en

düşük değerini aldığı 2015-2020 arası yıllardan sonra sürekli bir artış eğiliminin yaşanacağı bir döneme girmiş bulunmaktadır.

3.2.3.Doğal nüfus artış hızındaki değişimler

Doğal nüfus artış hızı ise sadece doğumlar ve ölümler arasındaki farktan kaynaklanan nüfus artışıdır. Doğal nüfus artış hızı kaba doğum hızı ile kaba ölüm hızının farkı alınarak hesaplanır.

$$\left(\frac{B}{P}\right) * 1000 - \left(\frac{D}{P}\right) * 1000$$

(4.4)

Çizelge 4.6.Türkiye ve AB üyesi ülkelerin doğal nüfus artış hızlarındaki değişim (binde)

Ülke	1950-1955	1970-1975	1990-1995	2015-2020	2050-2055	2095-2100
Orta Avrupa	13.4	7.4	0.3	-2.5	-5.9	-4.2
Kuzey Avrupa	7.3	5.0	1.2	0.6	-1.7	-1.2
Güney Avrupa	12.4	7.9	2.6	-1.1	-5.4	-3.8
Doğu Avrupa	5.8	2.2	2.0	1.3	-1.9	-0.9
EU-28	9.7	5.7	1.6	-0.4	-3.7	-2.5
Türkiye	25.2	25.0	16.7	10.0	1.8	-3.8

Doğal nüfus artış hızlarına ait tablo değerlerine baktığımızda AB üyesi ülkelerin nüfus sorunlarının boyutları hakkında daha net fikir sahibi olabilmekteyiz. 1950-1955 yılları arasında %9.7 olan EU-28 ortalaması günümüzde eksi değerlere gerilemiş bulunmaktadır (%-0.4). Bu durumun bir süre daha azalmaya devam edeceği, 2060-2065 yılları arasında %-4.2 kritik değerini aldıktan sonra artış yaşayacağı bir döneme gireceği ve 2095-2100 yılları arasında %-2.5 değerini alması beklenmektedir.

Bugün AB üyesi ülkeler içinde en düşük doğal nüfus artış hızına sahip 3 ülke sırasıyla Bulgaristan (%-6), Litvanya (%-5,1) ve Macaristan'dır (%-4). En yüksek doğal nüfus artış hızına sahip olan AB üyesi ülke ise İrlanda'dır (%6.9). Türkiye için tablo değerlerine baktığımızda 1950-1955 yılları arasında %25.2 olan doğal nüfus artış hızının günümüzde %10 değerine gerilediği görülmektedir. 2025 yılı sonrasındaki döneme ilişkin demografik öngörüler, Türkiye'de yüzyılın ortalarından itibaren kaba doğum hızı ile kaba ölüm hızının eşitleneceğini ve bunun sonucunda doğal nüfus artış hızının sıfır olacağını göstermektedir.

Şekil 4.5. Türkiye ve EU-28 doğal nüfus artış hızı (binde)

Yukarıdaki grafiğe (Şekil 4.4) bakıldığında doğal nüfus artış hızı bakımından Türkiye’de yaşanan demografik dönüşümün EU-28’de yaşanan değişimden çok daha sert olduğu anlaşılmaktadır. Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümü’nün yapmış olduğu “Dünya Nüfus Beklentileri 2017” çalışmasında Türkiye için doğal nüfus artış hızının 2100 yılından önce tekrar artış eğilimine girmesi beklenmemektedir. Günümüzde bölgeleri arasında nüfus ve özellikleri bakımından gündüz ve gece gibi farklılıklar olan Türkiye için bölgesel farklılıkların minimize edilmesiyle bu sürecin daha da sancılı geçebileceği ihtimali de unutulmamalıdır.

Aşağıda özet bir şekilde verilen tabloda günümüz değerleri ile 2095-2100 yılları arasında olması tahmin edilen değerler yüzde olarak karşılaştırılmıştır. Türkiye’nin kaba doğum hızı 2095-2100 yıllarına gelindiğinde bugünkü değerine göre (%15.8) yaklaşık %43.7 azalarak %8.9 değerini alması beklenmektedir. Kaba doğum hızında en az düşüşü yaşaması beklenen grup ise % 2.2 azalışla Güney Avrupa ülkeleri bloğudur. Kaba ölüm hızlarındaki yüzde değişimlere baktığımızda ise yine Türkiye bugünkü değerine göre % 120’lere yaklaşan bir artışla %12.7 değerini alması beklenmektedir. Bu durum daha önce birçok tablonun gösterdiği üzere genç nüfusa sahip ülke olma özelliğinin artık Türkiye için söylenemeyeceğini işaret etmektedir. Türkiye Orta Avrupa ülkeleri bloğundan sonra en yüksek kaba ölüm hızına sahip ülke konumuna gelmiştir. Kaba ölüm hızında

yaşanacak olan değişimin en az olacağı grubun ise %2.8 artışla Kuzey Avrupa ülkeleri bloğu olması tahmin edilmektedir.

Çizelge 4.7.Özet bir tablo

	2015-2020			2095-2100			% Değişim		
	KDH (1)	KÖH (2)	DNA H (3)	KDH (1)	KÖH (2)	DNA H (3)	(1)	(2)	(3)
Orta Avrupa	9.5	12.1	-2.5	9.2	13.4	-4.2	-3.2	10.7	-68
Kuzey Avrupa	11.3	10.7	0.6	9.8	11.0	-1.2	-13.3	2.8	-300
Güney Avrupa	9.0	10.0	-1.1	8.8	12.6	-3.8	-2.2	26.0	-245
Doğu Avrupa	10.6	9.3	1.3	9.6	10.6	-0.9	-9.4	14.0	-169
EU-28	10.1	10.5	-0.4	9.3	11.9	-2.5	-7.9	13.3	-525
Türkiye	15.8	5.8	10.0	8.9	12.7	-3.8	-43.7	119.0	-138

3.3. Doğurganlık Hızındaki Değişimler

Bir yaş grubundaki her 1000 kadına düşen doğum sayısına yaşa özel doğurganlık hızı denir. O toplumda doğurganlık çağındaki (15-49 yaş arası) tüm kadınların yaşa özel doğurganlık hızlarının toplamı ise toplam doğurganlık hızını vermektedir. Toplam doğurganlık hızı, toplumların sağlık düzeyi ile demografik geçiş açısından hangi durumda ve hangi dönemde olduklarını gösteren önemli bir ölçüttür.

Çizelge 4.8.Türkiye ve AB üyesi ülkelerin doğurganlık hızlarındaki değişim

Ülke	1950-1955	1970-1975	1990-1995	2015-2020	2050-2055	2095-2100
Orta Avrupa	3.03	2.30	1.71	1.47	1.71	1.80
Kuzey Avrupa	2.54	2.22	1.79	1.77	1.85	1.87
Güney Avrupa	2.97	2.40	1.58	1.42	1.66	1.78
Doğu Avrupa	2.40	1.98	1.56	1.68	1.79	1.82
EU-28	2.73	2.24	1.66	1.59	1.75	1.82
Türkiye	6.69	5.39	2.9	2.02	1.74	1.78

EU-28 ortalamasına baktığımızda 1950-1955 yılları arasında kadın başına 2,73sağ doğum olarak kayıtlara geçen toplam doğurganlık hızı 2000-2005 yılları arasında 1,47 kritik değerini alarak daha sonraki yıllarda artış yaşayacağı bir döneme girmiş bulunmaktadır. Türkiye ise 1950-1955 yılları arasında kadın başına 6,69 sağ doğum olan toplam doğurganlık hızına sahipken bu değer günümüzde 2,02'ye gerilemiş bulunmaktadır. Bir süre daha devam edecek olan bu düşüş 2070'li yılların başlarında artışa geçse de kayda değer bir artış yaşanmayacağı ve 2095-2100 yılları arasında 1,78 değerini alacağı tahmin edilmektedir.

Erken dönem ölümlerini ve doğumdaki dengesiz cinsiyet oranlarını telafi etmek için 2'ye fazladan 0,1 eklenerek elde edilen 2,1 seviyesi doğurganlık yenilenme düzeyi olarak kabul edilir. Bu düzey demografik dengenin oluştuğu, toplumların nüfuslarının doğum ve ölümlere bağlı olarak artıp azalmadığı durumları ifade eder. Yani göçler dikkate alınmaz ise doğurganlık hızı 2.1 olan bir toplumda artık doğumlara ve ölümlere bağlı

nüfus ne artıyor ne de azalıyor demektir. Doğurganlığın yenilenme seviyesine düştüğü toplumlarda nüfus, momentumunun etkisi ile 25-30 yıl daha artmaya devam eder. Daha sonra ise önce durağanlaşır ve sonra da azalmaya başlar. Bilgisini vermiş olduğumuz doğurganlık yenilenme düzeyi Türkiye ve EU-28 doğurganlık ortalamasının değişimini gösteren aşağıdaki (Şekil 4.6.) grafikte paralel düzlemde siyah renk ile belirtilmiştir. EU-28 ortalamasına ait değerler 1970-1975 yılları arasında bu sınırın altına gerilerken Türkiye’de ise bu durum 2015-2020 yılları arasında yaşanmıştır.

Şekil 4.6. Türkiye ve EU-28 toplam doğurganlık hızı (kadın başına sağ doğan çocuk)

3.4. Nüfusun Yaş Yapısı ve Bağımlılık Oranlarındaki Değişimler

Nüfusun yaş yapısı ülkenin bugünkü nüfus yapısını göstermesi yanında, geçmişteki olaylar ve özellikle gelecekteki nüfus durumu hakkında da fikir verir. Nüfusun yaş durumu bazı aralıklar belirlenerek ifade edilmektedir. Bunlar çocuk nüfusu (0-14 yaş), işgücü bakımından aktif nüfus (15-64 yaş) ve yaşlı nüfustur (65 ve üzeri yaş). Nüfusun bu yaş gruplarına göre sayısının bilinmesi, insanların ihtiyaçlarını ve sosyal durumlarını belirlemek bakımından önemlidir.

Örnek vermek gerekirse çocuk nüfusun fazla olması eğitim ihtiyacını, genç nüfusun fazla olması iş ihtiyacını doğururken; yaşlı nüfusun fazla olması ise sağlık ve sosyal yardım harcamalarının fazla olması anlamına gelmektedir. Diğer yandan ülkede çocuk nüfusun fazla olması, geleceğin teminat altına alınması bakımından önem arz etmektedir. Genç

nüfusun fazla olması ise ucuz işgücü demektir. Genellikle üretici olmayan bağımlı ve çoğunlukla da bakıma muhtaç grubu oluşturdıkları için ülkeler yaşlı nüfusun fazla olmasını istememektedir.

3.4.1.Çocuk nüfusun (0-14 yaş) projeksiyonlarındaki değişim

Çocuk yaştaki nüfusun fazlalığı hem aile geçimi hem de ülke kalkınmasında olumsuz bir etkiye sahiptir. Çocuk nüfusu fazla olan ülkeler, kaynaklarının önemli bir kısmını eğitim faaliyetlerine ayırmak zorunda kalır. Okul çağındaki olan bu nüfus, tüketici durumunda olup üretici nüfusa önemli bir yük oluşturmaktadır.

Çizelge 4.9.Türkiye ve AB üyesi ülkelerin 0-14 yaş nüfus projeksiyonundaki değişim (%)

Ülke	1950	1975	2000	2015	2040	2060	2080	2100
Orta Avrupa	27.6	23.5	18.4	14.9	12.9	13.4	13.8	13.9
Kuzey Avrupa	23.7	23.3	19.0	17.5	16.1	16.1	15.5	15.0
Güney Avrupa	27.2	25.4	14.9	14.3	12.3	12.8	13.6	13.4
Doğu Avrupa							14.7	
	23.2	22.8	17.1	15.6	14.8	14.9		14.6
EU-28	25.1	23.7	17.1	15.5	14.2	14.4	14.6	14.3
Türkiye	39.4	40.6	33.0	25.6	18.4	15.6	14.3	13.8

AB üyesi ülkelerde düşük oranlarda seyreden kaba doğum hızı ve doğurganlık hızı sonucunda toplam nüfus içindeki çocuk nüfus (0-14 yaş) oranı da son derece düşük seviyelere gerilemiştir. 1950-1955 yılları arasında %26.6 olan çocuk nüfus oranı 2015 yılında %15.7 olarak hesaplanmıştır.

Bu rakamın EU-28 için 21. yüzyılın sonunda %14 seviyelerinde olması beklenmektedir. Çocuk nüfus oranının toplam nüfus içindeki oranının en düşük olduğu AB üyesi ülke Almanya (%13.1), en yüksek olduğu AB üyesi ülke ise İrlanda'dır (%21.7). Türkiye'nin 1950-1955 yılları arasında %39.4 olan çocuk nüfus oranı bir süre daha artmaya devam ederek 1965 yılında en yüksek değerini almış (%42.5) ve sonrasında azalışa geçerek 2015 yılı için %25.6 değerine gerilemiştir.

Yüzyılın sonuna doğru AB üyesi ülkelerin aksine bugün sahip olduğu çocuk nüfus oranında çok büyük bir düşüş yaşaması beklenmektedir. Bu süreçte AB üyesi ülkeler sahip olduğu oranları neredeyse korurken Türkiye'nin bugün sahip olduğu değerlerde neredeyse yarı yarıya düşüş yaşaması beklenmektedir.

Şekil 4.7. Türkiye ve AB üyesi ülkelerin 0-14 yaş nüfus projeksiyonundaki değişim (%)

1950-2100 yılları arası dönem için hazırlanan 0-14 yaş nüfus projeksiyonuna bakıldığında Türkiye ve EU-28 değerleri arasındaki farkın 1980 yılına kadar sürekli bir şekilde arttığı görülmektedir.

1980 yılında çocuk nüfus oranları arasındaki farkın maksimum değerini almasıyla birlikte özellikle kaba doğum hızı ve doğurganlık hızında yaşanan düşüşün de etkisiyle farkın azalma göstereceği bir döneme girilmiştir.

Çocuk nüfustaki şişkinliğin çok kısa sürede istihdam çağındaki nüfusa kayacak olması işgücü açısından AB ülkelerine karşı avantaj oluşturabileceği gibi istihdamla desteklenmeyen nüfusun işsizlik sorununu daha çarpıcı bir noktaya getirebileceği de unutulmamalıdır.

3.4.2. Çalışma çağındaki nüfusun (15-64 yaş) projeksiyonlarındaki değişim

Çalışma çağındaki nüfus ülkelerin özellikle üzerinde durdukları konular arasında yer almaktadır. Çalışma çağındaki nüfus oranının fazlalığı eğer doğru ve yerinde ekonomik programlar uygulanırsa bir ülke için güç unsuru olabilmektedir. Bunun aksi hallerde işsizlik ve sosyal güvenlik harcamalarının hazine üzerindeki olumsuz etkileri gibi pek çok sorunla karşılaşılabilir.

Türkiye ve AB üyesi ülkelere ait seçilmiş yıllar için hazırlanan aşağıdaki tablo değerlerine bakacak olursak çalışma çağındaki nüfus oranları üzerindeki demografik dönüşümün izlerini çok daha açık bir şekilde görmek mümkündür. Bu oranın en düşük olduğu AB üyesi ülkeler sırasıyla Fransa (%62.8), İsveç (%63.1) ve Finlandiya'dır (%63.3). En yüksek ülke olarak ise Slovakya (%70.7) dikkat çekmektedir.

Çalışma çağındaki nüfus oranının düşük olduğu ülkelerin işgücü ihtiyacını karşılamak için daha çok işçi göçlerine açık bir politika izledikleri bilgisi de tablo değerlerini doğrular niteliktedir.

Günümüzde AB üyesi ülkeler ve Türkiye çalışma çağındaki nüfus oranı bakımından neredeyse aynı değerlere sahiptir. Ancak bunun nedeni çalışma çağına olmayan nüfusun AB üyesi ülkelerde yaşlı nüfusta, Türkiye'de ise çocuk nüfusta birikmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Çizelge 4.10. Türkiye ve AB üyesi ülkelerin 15-64 yaş nüfus projeksiyonundaki değişim (%)

Ülke	1950	1975	2000	2015	2040	2060	2080	2100
Orta Avrupa	66.1	66.0	68.4	68.4	61.6	54.2	54.5	54.4
Kuzey Avrupa	65.9	63.0	65.4	64.3	59.5	57.3	56.5	54.8
Güney Avrupa	64.9	62.9	67.4	64.5	54.6	52.2	52.0	51.8
Doğu Avrupa	66.6	63.2	66.8	64.7	57.1	55.9	55.2	53.8
EU-28	66.0	63.8	67.2	65.4	57.9	55.2	54.9	53.8
Türkiye	57.6	55.0	61.8	66.6	65.6	60.3	56.0	53.6

Şekil 4.8. Türkiye ve AB üyesi ülkelerin 15-64 yaş nüfus projeksiyonundaki değişim (%)

Yukarıdaki grafiğe bakılacak olursa 15-64 yaş nüfus oranında EU-28 ortalamasının verilen yıllar içerisindeki en yüksek değerini (%67.9) aldığı yıl 2005 iken Türkiye için (%67.5) 2025 yılı olarak öngörülmektedir. Bu yıllardan sonra 15-64 yaş arasındaki nüfusun oranının yüzyılın sonuna dek düşeceği tahmin edilmektedir.

Türkiye’de özellikle 1950-1965 yılları arasında bu orandaki düşüş nüfusu artırmaya yönelik uygulanan politikaların başarılı olduğunu gösterir niteliktedir. Böylelikle çocuk nüfusta patlama olmuş ve 15-64 yaş arasındaki nüfusun toplam nüfus içindeki payı azalmıştır.

AB ülkelerinde ise özellikle 21. yüzyılın başında nüfusun yaşlanması sorunu sonuçlarını göstermeye başlamış, 15-64 yaş nüfusun toplam nüfus içindeki oranı düşüşe geçmiş ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının ise benzer oranlarda artış göstereceği tahmin edilmektedir.

3.4.3.Yaşlı nüfus (65 ve üzeri yaş) projeksiyonlarındaki değişim

Çizelge 4.11.Türkiye ve AB üyesi ülkelerin 65+ yaş nüfus projeksiyonundaki değişim (%)

Ülke	1950	1975	2000	2015	2040	2060	2080	2100
Orta Avrupa	6.3	10.5	13.3	16.7	25.5	32.4	31.6	31.7
Kuzey Avrupa	10.4	13.6	15.6	18.3	24.3	26.6	28.0	30.2
Güney Avrupa	7.6	11.3	13.6	20.6	32.4	34.3	33.7	34.1
Doğu Avrupa	10.2	14.0	16.0	19.7	28.0	29.2	30.0	31.6
EU-28	8.4	11.9	13.8	18.1	26.5	30.1	30.3	31.4
Türkiye	3.0	4.5	5.2	7.8	16.1	24.1	29.7	32.6

Yaşlı nüfus sorunu bugün özellikle AB üyesi ülkelerin çok yakından deneyimledikleri demografik sorunlar arasında yer almaktadır. Bu sonuç elbette yöneticiler tarafından öngörülmekteydi. Ancak uygulanan ekonomik ve sosyal politikalar demografik tutumun değişmesinde yeterli olmamıştır.

Bunun sonucunda demografik araştırmalara konu olan çok belirgin sorunlarla karşı karşıya kalınmıştır. AB üyesi ülkeler içinde en yüksek yaşlı nüfus oranına sahip üç ülke sırasıyla İtalya (%22.4), Almanya (%21.1) ve Portekiz’dir (%20.7). Avrupa’nın lokomotif ülkeleri arasında sayabileceğimiz İtalya ve Almanya’nın bu grupta başı çekmesi birliğin yaşlanma sorununun boyutları hakkında ipuçları vermektedir. Günümüzde %20 seviyelerine yaklaşan yaşlı nüfus oranının yüzyılın ortalarına gelindiğinde %30 seviyelerinde olması beklenmektedir.

Şekil 4.9. Türkiye ve AB üyesi ülkelerin 65+ yaş nüfus projeksiyonundaki değişim (%)

Türkiye ise kaba doğum hızının tepe noktasına ulaştığı yıllardakikişilerin hala 15-64 yaş arası nüfusun içinde yer alması sebebiyle yaşlı nüfus sorununu yüzyılın ortalarına ötelemiş görünmektedir.

TÜİK'in yayınlamış olduğu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre Türkiye'nin 2018 yılında yaşlı nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı %8.8 olarak belirtilmiştir. Yine TÜİK'in 2018-2080 yılları arası dönem için hazırlamış olduğu nüfus projeksiyonlarında yer alan ana senaryoya göre 2080 yılında yaşlı nüfus oranı %25.6 olarak tahmin edilmiştir.

Düşük ve yüksek senaryolara göre ise bu değer sırasıyla %28 ve %23.5 değerlerini alması beklenmektedir. Nereden bakılırsa bakılsın Türkiye'nin yaşlı nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı yüzyılın sonuna gelindiğinde AB üyesi ülkelerin seviyelerinde olacaktır.

Şekil 4.10. Türkiye ve AB üyesi ülkelerin nüfus projeksiyonlarındaki değişim (%)

3.4.4. Çocuk bağımlılık oranlarındaki değişimler

Çocuk bağımlılık oranı çalışma çağındaki her 100 kişi başına düşen çocuk sayısını ifade etmektedir. Yani 0-14 yaş (çocuk) arasındaki nüfusun, 15-64 yaş (çalışma çağındaki) arasındaki nüfusa oranının yüzde olarak ifadesidir.

$$\left(\frac{P_{0-14}}{P_{15-64}} \right) * 100 \quad (4.5)$$

Çizelge 4.12.Türkiye ve AB üyesi ülkelerin çocuk bağımlılık oranındaki değişim (%)

Ülke	1950	1975	2000	2015	2040	2060	2080	2100
Orta Avrupa	41.8	35.6	26.9	21.8	20.9	24.7	25.3	25.6
Kuzey Avrupa	36.0	37.0	29.1	27.2	27.1	28.1	27.4	27.4
Güney Avrupa	41.9	40.4	22.1	22.2	22.5	24.5	26.2	25.9
Doğu Avrupa	34.8	36.1	25.6	24.1	25.9	26.7	26.6	27.1
EU-28	38.0	37.1	25.5	23.7	24.5	26.2	26.5	26.6
Türkiye	68.5	73.8	48.3	38.4	28.0	25.8	25.6	25.7

Nüfusun yaş yapısının bir sonucu olarak bağımlılık oranlarını da incelemek mümkün olmaktadır. Çocuk bağımlılık oranının 20. yüzyılın ortalarında % 68.5 gibi yüksek bir değer aldığı Türkiye bugün o değer yarısından biraz daha yüksek değerle (%38.4) dikkat çekmektedir. Bu azalış 0-14 yaş nüfusun toplam nüfus içindeki oranının azalması ve çalışma çağındaki nüfusun oranının artmasıyla birlikte azalmaya devam ederek yüzyılın sonunda EU-28'in sahip olduğu değer de altına düşecektir. AB üyesi ülkelerde ise yüzyılın sonuna dek çocuk bağımlılık oranlarında genellikle artış yaşandığı dikkat çekmektedir. Bunun sebebi çalışma çağındaki nüfusun artık iyiden iyiye yaşlı nüfusa doğru kayıyor olmasıdır. Bu durum AB üyesi ülkelerde çalışma çağındaki nüfusun üzerindeki bağımlılık etkisinin çocuk nüfustan daha çok yaşlı nüfustan kaynaklandığını anlamamızı sağlamaktadır.

3.4.5.Yaşlı bağımlılık oranlarındaki değişimler

Yaşlı bağımlılık oranı çalışma çağındaki (15-64 yaş) her 100 kişi başına düşen yaşlı sayısını ifade etmektedir.65 ve daha yukarı yaştaki nüfusun (yaşlı),15-64 yaş arasındaki nüfusa oranının yüzde olarak ifadesidir.

$$\left(\frac{P_{65+}}{P_{15-64}} \right) * 100 \quad (4.6)$$

Çizelge 4.13.Türkiye ve AB üyesi ülkelerin yaşlı bağımlılık oranındaki değişim (%)

Ülke	1950	1975	2000	2015	2040	2060	2080	2100
Orta Avrupa	9.5	15.9	19.4	24.4	41.4	59.8	58.0	58.3
Kuzey Avrupa	15.8	21.6	23.9	28.5	40.8	46.4	49.6	55.1
Güney Avrupa	11.7	18.0	20.2	31.9	59.3	65.7	64.8	65.8
Doğu Avrupa	15.3	22.2	24.0	30.4	49.0	52.2	54.3	58.7
EU-28	13.4	19.7	23.4	29.2	48.3	54.9	55.7	59.1
Türkiye	5.2	8.1	9.6	11.7	24.5	40.0	53.0	60.9

Yaşlı nüfusun sağlık ve sosyal güvenlik harcamalarının karşılanması çalışan nüfusun dolaylı ya da doğrudan katılımını gerektirmektedir. Yani yaşlı bağımlılık oranının yüksek olması yaşlıları daha fazla çalışanın finanse etmesi demek olduğundan çalışan nüfus üzerindeki yük artmaktadır. Yaşlı bağımlılık oranı genç bir nüfusa sahip olmanın sağladığı avantajla %12 seviyelerinde bulunan Türkiye bugün AB üyesi ülkelere göre pozitif yönde ayrılmaktadır. Bugün Türkiye’de neredeyse 10 çalışan 1 yaşlıyı finanse

ederken EU-28’de her 3 çalışan bir yaşlıyı finanse etmektedir. Bu durum ileride sosyal güvenlik sisteminin değişeceği ve emeklilik yaşının artmasının gündeme gelebileceği olarak yorumlanabilir.

3.4.6. Genel bağımlılık oranlarındaki değişimler

Genel bağımlılık oranı ise çalışma çağındaki her 100 nüfus başına düşen çocuk ve yaşlı sayısıdır. 0-14 ve 65+ yaştaki nüfusun 15-64 yaş arasındaki nüfusa oranının yüzde olarak ifadesidir.

$$\left(\frac{P_{0-14} + P_{65+}}{P_{15-64}} \right) * 100 \quad (4.7)$$

Çizelge 4.14. Türkiye ve AB üyesi ülkelerin genel bağımlılık oranındaki değişim (%)

Ülke	1950	1975	2000	2015	2040	2060	2080	2100
Orta Avrupa	51.3	51.5	46.3	46.2	62.3	84.5	83.3	83.9
Kuzey Avrupa	51.8	58.6	53.0	55.7	67.9	74.5	77.0	82.5
Güney Avrupa	53.6	58.4	42.3	54.1	81.8	90.2	91.0	91.7
Doğu Avrupa	50.1	58.3	49.6	54.5	74.9	78.9	80.9	85.8
EU-28	51.4	56.8	48.9	52.9	72.8	81.1	82.3	85.8
Türkiye	73.7	81.9	58.0	50.1	52.5	65.8	78.5	86.6

Şekil 4.11. Türkiye için bağımlılık oranlarının değişimi (%)

Şekil 4.12. EU-28 için bağımlılık oranlarının değişimi (%)

Oluşturulan nüfus projeksiyonlarına bakacak olursak için önümüzdeki dönemde genel bağımlılık oranının yükselişe geçeceğini söyleyebiliriz. Bu durum, genel bağımlılık oranının yükselmesinde doğurganlık seviyesindeki azalmanın önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Genel bağımlılık oranının bileşenlerinden biri olan çocuk bağımlılık oranının her iki grafikte de azalmakta olduğu; buna karşın yaşlı bağımlılık oranlarının ise yine her iki grafikte de artış eğilimi içerisinde olduğu dikkat çekmektedir.

AB üyesi ülkelere kıyasla Türkiye'nin çalışan nüfusu üzerindeki bağımlılık baskısının daha az olduğu ancak çalışma çağındaki nüfusun yaşlı nüfusa doğru kayıyor olması sebebiyle bu durumun çok uzun süre devam etmeyeceği gerçeği ortadadır.

3.5.Ortanca Yaştaki Değişimler

Ortanca yaş (Median Age), bir ülke veya bölgede yaşayan fertlerin en küçük yaştan başlayarak en büyük yaşa doğru sıralandığında tam ortadaki ferdin yaşına denk gelen değerdir. Bu değer doğum hızı yüksek olan ülkelerde daha küçük, doğum oranı düşük ülkelerde ise daha yüksek olması beklenmektedir.

Mevcut projeksiyonlardan da anlaşılacağı üzere genç nüfus potansiyeli yüksek olan Türkiye'de ortanca yaş 2015 yılı için yaklaşık 30 yaş olarak hesaplanmıştır. Bu değer AB üyesi ülkelerde 40 yaş üzerinde setretmektedir. Yüzyılın sonuna değin projeksiyonlara yön veren eğilimin devam ettiği takdirde Türkiye'nin 2060'lı yılların başında Kuzey Avrupa bloğu ülkelerinin ortalamasına, 2080'li yıllarda AB üyesi ülkelerin ortalamasına ve yüzyılın sonunda AB üyesi ülkelerin ortalamasından daha yüksek bir değere sahip olması beklenmektedir.

Çizelge 4.15.Ortanca yaştaki değişimlere ait tablo değerleri

Ülke	1950	1975	2000	2015	2040	2060	2080	2100
Orta Avrupa	27.6	30.6	34.7	40.7	49.0	50.1	49.6	49.5
Kuzey Avrupa	33.6	33.5	36.5	40.5	43.8	44.6	45.9	47.5
Güney Avrupa	27.7	31.8	37.1	44.3	51.9	51.8	50.5	51.1
Doğu Avrupa	34.6	33.6	37.4	43.5	46.7	47.1	47.7	48.5
EU-28	31.3	32.5	36.6	42.4	47.8	48.1	48.2	49.0
Türkiye	19.7	19.6	23.5	29.9	38.6	44.6	48.3	50.2

Şekil 4.13. Türkiye ve AB üyesi ülkelerin ortalama yaşlarındaki değişim (yıl)

3.6. Doğuştaki Beklenen Yaşam Süresindeki Değişimler

Doğuştaki beklenen yaşam süresi; yeni doğmuş bireylerin tüm yaşamı boyunca doğum anındaki yaşam koşullarının aynı olduğu varsayımı altında beklenen ortalama yaşam süresidir (Mandıracıoğlu, 2010). Beklenen yaşam süresi farklı cinsiyet ve bölgeler için ayrı hesaplanmaktadır. Bu ölçüt genellikle doğumda bir insanın ortalama ne kadar yaşayabileceğini ve ölüm anındaki yaşını belirtmek için kullanılır. Bununla birlikte “Beklenen Yaşam Süresi” her yaş için hesaplanabilir ve insanın kalan yaşam süresinin tahminini verir.

Doğuştaki yaşam beklentisi açısından az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında 38 yaşa varan farklar vardır. Öyleyse ülkelerin gelişmişlik düzeyiyle doğuştaki yaşam beklentileri arasında doğrusal bir ilişki olduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır. Doğuştaki yaşam beklentilerine bakıldığında tüm dünya ülkelerinde kadınların ortalama yaşam sürelerinin erkeklerden 5 ile 10 yıl daha fazla olduğu da dikkat çekmektedir. Doğuştaki yaşam beklentisini ve yaşlara göre ölümleri ölçmek için yaşam tabloları oluşturulur. Yaşam tablolarında aşağıdaki örnekte olduğu gibi beş sütun bulunmaktadır.

Bir “Hayat Tablosu” göstergesi olan doğuştaki yaşam beklentisi (e_0), doğumdan sonra toplam yaşanmış yıllar sayısının (T_0), “0” yaşında hayatta olan toplam kişi sayısına (I_0) bölünmesiyle hesaplanır.

$$e_0 = \left(\frac{T_0}{I_0} \right) \quad (4.8)$$

Çizelge 4.16.Her iki cinsiyet kombine örnek bir tek yaş yaşam tablosu

Yaş	m(x,n)	q(x,n)	l(x)	e(x)	Yaş	m(x,n)	q(x,n)	l(x)	e(x)
(1)	(2)	(3)	(4)		(1)	(2)	(3)	(4)	
0	0.01013	0.01004	100,000	78.0	51	0.00319	0.00318	95,207	29.6
1	0.00094	0.00094	98,996	77.8	52	0.00354	0.00354	94,904	28.7
2	0.00052	0.00052	98,903	76.9	53	0.00394	0.00393	94,568	27.8
3	0.00037	0.00037	98,852	75.9	54	0.00443	0.00442	94,196	26.9
4	0.00031	0.00031	98,815	75.0	55	0.00495	0.00494	93,780	26.0
5	0.00026	0.00026	98,785	74.0	56	0.00555	0.00553	93,317	25.1
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
46	0.00168	0.00168	96,487	35.1	96	0.27144	0.23721	4,488	3.8
47	0.00188	0.00188	96,324	34.2	97	0.27659	0.24142	3,423	3.9
48	0.00208	0.00207	96,143	33.3	98	0.27566	0.24093	2,597	4.0
49	0.00230	0.00229	95,944	32.3	99	0.26341	0.23281	1,971	4.1
50	0.00255	0.00255	95,724	31.4	100+	0.23973	1.00000	1,512	4.2

(1) m(x,n): x ile x+n yaşları arasındaki yaşam tablosu ölüm hızı

(2) q(x,n): x yaşının başında hayatta olanların x+n yaşına kadar ölüm olasılığı

(3) l(x): x yaşının başında hayatta kalanların sayısı

(4) e(x): x yaşından sonra yaşanması beklenen süre

Yukarıdaki örnek olarak verilen tek yaş hayat tablosuna göre 0 yaşında biri için beklenen yaşam süresi 78 yıl olarak görülmektedir.0 yaşından 1 yaşına gelene kadar gözlemlenen 100 bin kişiden 1004'ü yaşamını yitirmiştir. Bu da bebek ölüm hızı hakkında doğrudan bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır.

Çizelge 4.17.Doğuştaki beklenen yaşam sürelerindeki değişimlere ait tablo değerleri

Ülke	1950-1955	1970-1975	1990-1995	2015-2020	2050-2055	2095-2100
Orta Avrupa	62.6	69.9	70.8	77.0	82.4	87.7
Kuzey Avrupa	68.9	72.3	75.7	81.4	86.5	91.7
Güney Avrupa	65.1	72.3	77.1	82.8	87.5	92.8
Doğu Avrupa	67.7	71.8	76.6	81.9	86.8	92.0
EU-28	66.3	71.5	75.4	81.2	86.2	91.6
Türkiye	41.0	53.8	65.5	76.1	83.4	89.1

Şekil 4.14.Türkiye ve EU-28 için doğuştaki yaşam beklentisindeki değişimler

4. SONUÇ

AB'ye üye ve aday ülkeler birçok bakımdan olduğu gibi demografik özellikleri bakımından da birbirlerinden farklıdır. Özellikle Türkiye ve AB üyesi ülkelerin geneli karşılaştırıldığında nüfus artış hızı ve nüfusun yaş yapılarında ciddi farklılıklar olduğu görülmektedir. Türkiye 2017-2018 dönemi için %14.7 nüfus artış hızına sahip iken; AB ülkelerinde nüfus artış hızı yok denilebilecek kadar düşüktür veya birçoğunda azalma trendine girdiği görülmektedir. Bu durum dünya nüfusu içerisinde bugün %6.7'lik paya sahip olan AB nüfusunun ağırlığının giderek azalacağı anlamını taşımaktadır. Nüfusun yaş yapısı incelendiğinde AB ülkeleri için çalışma çağındaki nüfusun (15-64 yaş) giderek yaşlı nüfusa (65 ve üzeri yaş) kaymış olması beraberinde kamu finansmanı ve emeklilik sistemleri üzerine olan baskıyı artırmaktadır. Ayrıca yaşlı nüfus sorunu sosyal güvenlik sistemleri üzerinde ek maliyetler oluşturmaktadır. Türkiye'nin sahip olduğu nüfusun yaş yapısı ise AB'ye üyelik sürecinde bir dizi avantajlar barındırmaktadır. Türkiye'de Barlow'un "Fırsat Penceresi" olarak adlandırdığı dönemde dünyaya gelen nüfusun işgücüne katılması nüfusun yaş yapısının gelinen noktada önemine işaret etmektedir. İşgücüne ihtiyaç duyan AB üyesi ülkelerin bu ihtiyacı karşılamak üzere Türkiye ile stratejik bir ortaklık kurabileceğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Çalışma çağındaki nüfusun en yüksek seviyelere çıktığı dönemde bu fırsat kaçırılmamalıdır. Bu hedeflere ulaşmada insan odaklı eğitimden teknolojiye pek çok alanda politikalara ihtiyaç vardır. Bu noktada Türkiye'nin öncelikli olarak sahip olduğu nüfus potansiyelini ve sahip olduğu bu nüfusun demografik avantajlarını fark etmesi gerekmektedir. Nitelikli bir genç nüfusa sahip olmak amacıyla eğitim politikaları belirlenirken nüfus projeksiyonlarından mutlak suretle yardım alınması gerekmektedir. Ayrıca hükümetler tarafından AB'nin yaşadığı demografik dönüşüm ve bunun sonuçları çok iyi analiz edilerek ders çıkartılmalıdır. Gerekli analizlerin yapılmadığı ve politikaların oluşturulmadığı takdirde sosyal ve ekonomik bir takım sorunlarla karşı karşıya kalınacağı unutulmamalıdır. Bunlardan biri sosyal güvenlik sistemi üzerindeki maliyet baskısıdır. Genç nüfus yapısına rağmen OECD ülkeleri içerisinde en yüksek maliyetli sosyal güvenlik sistemine sahip ülke Türkiye'dir. Nüfusun yaşlanmaya doğru eğilimi bunun önündeki en büyük engel olarak değerlendirilebilir. Nüfusun yaşlanması sorununa çare bulunamadığı takdirde sosyal güvenlik harcamaları üzerindeki baskıyı hafifletmek için emeklilik yaşının yükseltilmesi gündeme gelecektir.

AB'ye üyelik sürecinde Türkiye'nin üyeliğine ilişkin endişelerinden biri de sahip olunan nüfus özellikleridir. AB içerisinde çeşitli organlarda

ülkelerin nüfus potansiyeline göre temsil hakkının olması, yatırımlardan yararlanmadaki pay sahipliği gibi hususlar düşünüldüğünde Türkiye nüfusu hatırı sayılır bir öneme sahiptir. Üyeliği halinde Türkiye'nin AB'nin lokomotif ülkelerinden biri olacağı bir gerçektir. Her ne kadar Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci sekteye uğratılsa da alım gücü yüksek durumda olan Türkiye nüfusu AB ülkeleri için önemli bir pazar potansiyeli özelliği taşımaktadır.

Nüfusun yaşlanması sorunuyla karşı karşıya olan AB ülkeleri için Türkiye ucuz işgücü sağlamak ve işgücüne olan ihtiyacı karşılamak noktasında da kurtarıcı bir ülke durumundadır. Bütün sonuçlar göstermektedir ki, ülkeleri her toplumsal sorunun çözümünde olduğu gibi nüfus alanında yaşanan sorunlardan da kurtaracak şeyin demografik yapılar üzerine analizler yapıp politikalar geliştirmek olduğu anlaşılmıştır. Bu noktada çocuk yetiştirilmesi konusunda ailelere ekonomik olarak destek olunmalı, çocuk yapmayı teşvik eden düzenlemelerle birlikte doğurganlık hızının tekrar yükseltilmesi gereklidir. Doğurganlık hızının yükseltilmesi ise ancak aile kurumuna saygınlık kazandırmak ve kadınların iş hayatına katılmadaki endişelerinin ortadan kaldırılmasıyla mümkündür.

5. KAYNAKLAR

- Arıboğan, D.Ü. (2001). *Globalleşme senaryosunun aktörleri*, Der yayınları, İstanbul.
- Chase, R., Hill, E., & Kennedy, P. (2000). *Eksen ülkeler (Gelişen dünyada ABD politikasının yeni hatları)*, Çev. Belkıs Çorakçı, Sabah Kitapları, İstanbul.
- Currais, R. (Haziran 2000). From the malthusian regime to the demographic transition: Contemporary research and beyond. *Economica*. II(3), 75-101.
- Lee, R. (2003). The demographic transition: Three centuries of fundamentals of change. *Journal of Economic Perspectives*. XVII(4), 167-190.
- Mandıracıoğlu, A., 2010, Dünyada ve Türkiye'de yaşlıların demografik özellikleri. *Ege Tıp Dergisi*, 49(3), 39-45.
- Yumurtacı, 2013. Demografik değişim: Psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik boyutları ile yaşlılık, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:4, Sayı:6, Nisan –Ekim 2013.